Сергій Омельчук
Юлія Романенко

УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 10 КЛАСУ

Схвалила для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісія з української мови Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
*(Лист Інституту модернізації змісту освіти
від 27.05.2019 р. № 22.1/12-Г-299)*

Київ
«Дивослово»
2019

УДК 811.161.2*кл10(075.3)

О-57

Схвалила для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісія з української мови Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
*(Лист Інституту модернізації змісту освіти
від 27.05.2019 р. № 22.1/12-Г-299)*

РЕЦЕНЗЕНТИ

Шкарбан Л. В. – кандидат педагогічних наук, викладач Київського університету ім. Бориса Грінченка

Кононенко О. Т. – учитель спеціалізованої середньої школи № 307 м. Києва

Нечипоренко А. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та культури НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

Тарасенко О. О. – учитель гімназії ім. Лесі Українки м. Києва

Омельчук С. А., Романенко Ю. О.

О-57 Уроки української мови для 10 класу: навч. посіб. / С. А. Омельчук, Ю. О. Романенко. – К.: Дивослово, 2019. – 264 с.

ISBN 978-617-7441-00-6

У посібнику вміщено 70 уроків української мови для 10 класу, що відповідають чинній навчальній програмі. Уроки побудовано з урахуванням сучасних досягнень теорії і практики навчання української мови й розвитку мовлення, у них поєднано комунікативний, соціокультурний принципи і принцип практичного спрямування навчання. Вправи й завдання дають змогу реалізувати не лише знаннєвий, а й діяльнісний, ціннісний, емоційний і поведінковий компоненти предметної компетентності з української мови. Уроки, крім традиційних форм навчальної роботи, реалізують сучасні освітні технології: проблемно-пошукової, дослідницької, групової діяльності, ігрових форм тощо.

Посібник розраховано на вчителів української мови й літератури, методистів, студентів філологічних факультетів педагогічних університетів.

ISBN 978-617-7441-00-6 **УДК 811.161.2*кл10(075.3)**

**© Омельчук С. А,
Романенко Ю. О., 2019
© «Дивослово», 2019**

ВСТУП

Урок 1

Тема. **Лексикографія. Сучасні лексикографічні джерела: словники, довідкова література (зокрема на електронних носіях). Інформативна й нормативна функції їх.**

Мета: розширити знання десятикласників про лексикографію, ознайомити їх із сучасними лексикографічними джерелами; сформувати практичні вміння здійснювати пошукову роботу в словниках і довідковій літературі, зокрема й на електронних носіях; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти відповідальному ставленню учнів до кожного вжитого слова, формувати інтерес до нових слів і потребу збагачувати власний словниковий запас.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Ознайомлення десятикласників із темою, метою й завданнями уроку.

Актуалізація опорних знань учнів із теми.

Дослідження-розпізнавання. Пригадайте вивчене в основній школі з розділу «Лексикологія. Лексикографія» й дайте визначення поданим нижче поняттям.

Лексика – це ... .

Лексикологія – це ... .

Лексикографія – це ... .

➢ За яким словником можна перевірити правильність сформульованих визначень?

➢ Зіставте власні визначення з тими, що їх фіксують лексикографічні джерела, зокрема на електронних носіях.

➢ Доведіть, що подані слова є спільнокореневими.

Завдання «Так чи ні». Свою згоду чи незгоду із поданими твердженнями висловіть словами «так» чи «ні», обґрунтовуючи зроблений вибір.

• Лексикографія є частиною лексикології.

• Лексикографія – це розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників.

• Лексикологія і словникарство є словами-синонімами.

• Відомості про правильне написання слів можна дізнатися в орфографічному словникові.

• Лексичне значення слова міститься лише в тлумачному словникові.
• Етимологічний словник описує походження слова.
• Такого виду словника, як словник-довідник, не існує.
• Літературну вимову слів подає граматичний словник української мови.
• Є одномовні і багатомовні словники.
• Основна функція словників – інформативна.
• Енциклопедичні словники пояснюють не реєстрові слова, а позначувані ними відомості з різних сфер життя, науки, виробництва, мистецтва та характеризують відомих осіб, визначні історичні постаті тощо.
• Існує онлайнова версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11-ти томах.

Дослідження-увідповіднення. Утворіть логічні пари між словами, значення яких співвідносні як загальна і часткова назви.

1 лексикологія	**А** слово
2 лексикографія	**Б** запас слів
3 лексика	**В** лексика
4 лексикон	**Г** словник
	Д лекторій

Відповіді. 1–В; 2–Г; 3–А; 4–Б.

Виконання практичних завдань творчого характеру.

Дослідження-характеристика. Чи знаєте ви, що позначають подані слова? Схарактеризуйте їх. За потреби скористайтесь електронними довідковими ресурсами.

Електорат, лайнсмен, хайвей, спічрайтер, дайджест, скейт-борд, трейдер, екзит-пол.

➢ Подані слова-англіцизми замініть синонімами з довідки.

Довідка. Оглядовий збірник, складач промов, виборці, біржовий торговець, помічник спортивного судді, опитування на виході, дошка-самокат, автомагістраль.

Завдання «Четверте зайве». Дослідіть, у якому слові кожної групи допущено помилку в написанні чи наголошуванні. Яким словником ви скористаєтесь для перевірки правильності виконання завдання?

Безро́змірний, визво́льний, вичéрпний, однора́зовий.

Грейпфру́т, фо́рзац, цінни́к, фо́льга.

Лавинонебезпечний, територіально-адміністративний, культурносоціальний, інформаційно-довідковий.

Панамериканський, панєвропейський, панафриканський, панукраїнський.

Паралімпієць, євразієць, європеєць, єдиноборець.

➢ Доведіть, що одна з основних функцій словників – нормативна.

Дослідження-порівняння. Скориставшись тлумачним словником української мови, поясніть лексичне значення наведених у парах слів. Складіть із ними словосполучення.

При́кладний – прикладни́й, пересі́чний – пересічни́й, ві́домість – відо́мість, пере́їзд – переї́зд.

➢ Доведіть або спростуйте твердження, що відмінність у значенні поданих слів можна визначити лише за тлумачним словником.

Дослідження-розпізнавання (робота в парах). Ознайомтеся з матеріалами вільної енциклопедії «Вікіпедія» про міжнародний проект Вікіпедія (Wikipedia) й укажіть на п'ятеро тверджень, які є хибними.

• Вікіпедія – загальнодоступна вільна багатомовна онлайнова енциклопедія.

• У 2008 році офіційно активовано українську мову інтерфейсу Вікіпедії.

• Будь-хто, у кого є доступ до читання Вікіпедії, може редагувати практично всі її статті.

• Вікіпедія – найпопулярніший сайт у світі.

• Вікіпедія є найбільшою енциклопедією за всю історію людства.

• Першу статтю в українській Вікіпедії присвячено слову *незалежність*.

• Однією з переваг Вікіпедії є можливість подання інформації рідною мовою.

• Найбільшою національною Вікіпедією за кількістю статей є українська.

• Вікіпедія офіційно заборонена в Японії.

• 2016 року в Києві було презентовано перший музичний твір, присвячений Вікіпедії.

• Супутнім проектом Вікіпедії зі створення вільних матеріалів в усемережжі є збірники цитат *ВікіЦитати*.

• У Польщі відкрито перший у світі пам'ятник Вікіпедії у вигляді статуї.

➢ Зредагуйте хибні твердження.

Комунікативний практикум. Працюючи в парах, складіть власну енциклопедичну статтю про українську Вікіпедію. Скористайтеся матеріалом із попереднього завдання, а також електронними довідковими ресурсами.

Зверніть увагу! Енциклопедична стаття, на відміну від словникової, містить не лише тлумачення поняття, а й визначення суті його. Порівняйте

словникову статтю до поняття *гетьман*, подану в Академічному словникові української мови (http://sum.in.ua), з енциклопедичною статтею до цього самого поняття в Енциклопедії історії України (http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU).

Вхід · Реєстрація

Словник української мови

Академічний тлумачний словник (1970—1980)

Пошук ☐ в означеннях

Тлумачення, значення слова «**гетьман**»:

ГЕТЬМАН, а, *чол.*

1. В XVI ст. — виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, з XVII ст. до 1764 р. — начальник козацького війська та верховний правитель України. Найвищою військово-адміністративною і судовою владою на Україні, яка замінила вигнану в ході війни [1648 р.] польську шляхетську владу, була влада гетьмана і генеральної старшини при ньому (Історія УРСР, I, 1953, 240); Не вернуться запорожці, Не встануть гетьмани, Не покриють Україну Червоні жупани (Тарас Шевченко, I, 1951, 58); ***** *У порівняннях.* Низько насува [Михайло] шапку чорну на чорні брови і походжає, сам оддалік, як гетьман поперед ворогом (Марко Вовчок, I, 1955, 338).

2. Головнокомандуючий збройними силами Польсько-Литовської держави в XVI — XVIII ст.

Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971. — Стор. 58. *Коментарі (0)*

ГЕТЬМАН

ГЕТЬМАН (від старонім. Hauptmann – командувач) – у 16–17 ст. – кер. Війська Запорозького, з 1648 – також правитель держави (Гетьманщини). Термін "гетьман" запозичений із практики Польс.-Литов. д-ви, де ним, як і в Чехії, називали головнокомандуючого військами. В Речі Посполитій було чотири посади Г.: дві в Короні Польській (гетьман великий коронний та його заст. – гетьман польний коронний) і дві у Великому князівстві Литовському (великий литов. і польний литов.). Першим гетьманом Війська Запороз. традиція вважає П.Лянцкоронського, діяльність якого припадає на 1-шу третину 16 ст. Офіційно ж першим гетьманом козаків став кн. Богдан Ружинський (див. Ружинські), якого в ході козац. реформи, здійсненої королем Стефаном Баторієм, було призначено на цю посаду. З цього часу постійно йшла боротьба між урядом Речі Посполитої, який прагнув призначати Г. або, як його називали в офіц. колах, – "старшого" (в урядовій документації Речі Посполитої він іменувався "старший його Королівської Милості Війська Запорозького"), і козацтвом, яке воліло обирати Г. зі свого середовища, що найчастіше і відбувалося. Коло обов'язків Г. поступово розширювалося, він став клопотатися про православну церкву в Україні. Символами гетьманської влади були булава, бунчук, прапор, печатка. У 20-х рр. 17 ст. з'являється посада кошового отамана, який спочатку був намісником Г. на Запорозькій Січі. Після придушення Річчю Посполитою повстання 1637–38, згідно з Ординацією Війська Запорозького 1638 посаду Г. було скасовано, а кер-во реєстровими козаками здійснював урядовий комісар. З початком нац.-визвол. війни 1647–58 (див. Національна революція 1648–1676) повстанці обрали на Микитинській Січі своїм гетьманом Б.Хмельницького (січ. або лют. 1648). Була створена Укр. козац. д-ва, яка мала офіц. назву "Військо Запорозьке" і яку очолив Г. (див. Гетьманату інститут), тому за нею закріпилася й ін. назва – Гетьманщина. Тепер Г. став найвищою інстанцією не тільки у військ., а й громадян. справах. На Січі з 1648 діють кошові отамани (хоча були спроби протиставити її Гетьманщині: титулування Я.Барабаша "кошовим гетьманом" 1658–59). По мірі втрати Україною незалежності владу гетьманів поступово обмежували і моск. царі (на лівобереж. Гетьманщині), і польс. королі й турец. султани (на правобереж. Гетьманщині). На лівому березі Дніпра Гетьманщина існувала довше, але й тут унаслідок колоніальної політики Російської імперії інститут гетьманату було скасовано спочатку тимчасово (1722–27 та 1734–50), а потім – остаточно (1764). У періоди міжгетьманства Україною керували Малоросійська колегія та Правління гетьманського уряду. У трав.–груд. 1918 в Українській Державі було відновлено гетьманство (гетьманат П.Скоропадського). Згодом термін "гетьман" використовували деякі громад. та політ. діячі еміграції та діаспори, називаючи так своїх керівників. У сучасній Україні так називають себе керівники понад десяти громад. орг-цій, які декларують відродження укр. козацтва.

Мицик Ю.А.

Підсумок уроку.

🏠 Виконайте двоє завдань із трьох на вибір.

1. Усно підготуйте інформацію про словники й довідкову літературу, що є у вашій домашній бібліотеці. Зазначте, якими онлайн-ресурсами довідкового характеру ви найчастіше послуговуєтесь.

2. Знайдіть інформацію в усемережжі про основні типи словників. Узагальніть її графічно (наприклад, у формі схеми).

3. Письмово складіть пам'ятку «Як швидко знайти потрібну інформацію на інтернетових інформаційних ресурсах: п'ять ефективних порад». Розмістіть її як пост на своїй сторінці в одній із соціальних мереж.

Урок 2

Тема. **Основні типи словників. Довідкові медійні ресурси.**

Мета: поглибити знання десятикласників про словники й довідкові медійні ресурси, сформувати уявлення про основні типи словників; удосконалити практичні вміння здійснювати пошукову роботу в словниках і довідковій літературі, зокрема й на електронних носіях; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати відповідальне ставлення учнів до кожного вжитого слова, формувати інтерес до нових слів і потребу збагачувати власний словниковий запас.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Ознайомлення десятикласників із темою, метою й завданнями уроку.

Актуалізація мотиваційних резервів учнів із теми.

Бесіда за запитаннями. Поміркуйте й дайте відповіді на запитання.

• Чи виявляли ви приклади невірогідної інформації в якихось лексикографічних виданнях, зокрема й електронних?

• Чи використовували ви знайдену в словниках і довідкових джерелах інформацію для пояснень як докази і факти в різних життєвих ситуаціях? Наведіть приклади.

• Чому наявні у Вікіпедії матеріали не можна вважати абсолютно вірогідними? Свою думку обґрунтуйте.

Ознайомлення десятикласників з електронними словниками.

Учнівське повідомлення (або слово вчителя). Нині електронні словники й енциклопедії розробляють як автономні й мережеві програмні продукти. Не викликає сумніву той факт, що електронні словники надають користувачеві безліч додаткових можливостей порівняно з друкованими аналогами:

– по-перше, дають змогу зберігати великий обсяг інформації за рахунок використання гіперпокликань;

– по-друге, мають ефективну систему пошуку (повнотекстовий пошук, одночасний пошук у кількох словниках, швидкість пошуку);